

УДК 821.161.2-3 Мирний

В.М. Явтушенко

Харківський національний університет радіоелектроніки,
канд. філол. н. доцент кафедри українознавства

**ВТРАТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ПРИЧИНА
МОРАЛЬНОЇ ДЕГРАДАЦІЇ ОСОБИ (НА ПРИКЛАДІ КОМЕДІЇ
П. МИРНОГО «ПЕРЕМУДРИВ»)**

Стаття присвячена питанню національного відродження на українських землях і проблемі добровільного зречення частини української інтелігенції своєї національної приналежності. У статті аналізується поведінка адвоката, що будь-якою ціною хоче продемонструвати свою «зверхність» над простим народом, свою ненависть до національної мови, традицій, культури. Втрата зв'язку з культурою та мораллю свого народу приводить до повної моральної деградації персонажа.

Ключові слова: національне відродження, національна ідентичність, народництво.

V.M. Yavtushenko

**THE LOSS NATIONAL IDENTIFICATION AS REASON MORAL DEGRADATION TO
PERSONALITIES (ON EXAMPLE OF THE COMEDIES P. PEACE "PEREMUDRIL")**

Article is dedicated to question of the national rebirth on ukrainian lands and problem of the voluntary renunciation of a part to ukrainian intellectuals from its national accessories. In article is analysed behaviour of the attorney, which at any cost wants to demonstrate its "superiority" on simple folk, its hate to national language, tradition, culture. The Loss relationship with culture and moral of its folk brings about full moral degradation of the personage.

The Keywords: national rebirth, national identification, populism.

В.М. Явтушенко

**ПОТЕРЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ КАК ПРИЧИНА МОРАЛЬНОЙ
ДЕГРАДАЦИИ ЛИЧНОСТИ (НА ПРИМЕРЕ КОМЕДИИ П. МИРНОГО
«ПЕРЕМУДРИЛ»)**

Статья посвящена вопросу национального возрождения на украинских землях и проблеме добровольного отречения части украинской интеллигенции от своей национальной принадлежности. В статье анализируется поведение адвоката, который любой ценой хочет продемонстрировать свою «превосходство» над простым народом, свою ненависть к национальному языку, традициям, культуре. Потеря связи с культурой и моралью своего народа приводит к полной моральной деградации персонажа.

Ключевые слова: национальное возрождение, национальная идентичность, народничество.

Ідентичність нації – її цивілізаційний бренд, соціокультурна ніша країни. На думку сучасної дослідниці О. Сергеевої, основою існування будь-якої цивілізаційної системи є її самоідентифікація, оскільки самоідентифікаційний принцип має властивість діахронного (від покоління до покоління) соціально-культурного відтворення, тобто в підсумку відтворення базових цінностей і стійких навичок людей,

визначених традиціє культурного розвитку, соціальними та духовними константами [8:112].

Питання української національної ідентичності стали проблематикою наукових досліджень, починаючи з ХІХ ст. цій проблемі присвятили свої розробки такі дослідники, як М. Костомаров [3], В. Антонович [1], І. Нечуй-Левицький [6], Т. Рильський [7], А. Лісовський [4] та ін. Їхні дослідження оберталися навколо протиставлення українського національного характеру менталітету сусідів, у першу чергу росіян та поляків. На цей же час припадає й процес національного відродження в Україні, тісно пов'язаний з таким явищем, як «народництво», тобто захоплення фольклором, історією, побутом, мовою, культурними надбаннями народних мас.

Разом з тим, для українських реалій був характерним процес денационалізації частини української інтелігенції, її прагнення «ушляхетнитися» шляхом відходу від «мужичества», відкидання зв'язку з народом, його культурними надбаннями, таким чином підкресливши свою зверхність, приналежність до вищих прошарків. Ця тема була блискуче розкрита І. Нечуєм-Левицьким, Б. Грінченком, А. Кримським І. Карпенком-Карим, П. Мирним. Вони започаткували традицію, яка плідно впливала на творчість драматургів ХХ століття, як-от: М. Куліша з його комедією «Мина Мазайло».

П. Мирний був одним з перших, хто засудив прагнення українця «вибитися в люди» шляхом утрати свого зв'язку з народом, його культурними та моральними цінностями. Саме цій темі він присвятив комедію «Перемудрив» (1884).

За своїм ідейно-тематичним змістом цей твір слід розглядати в контексті з такими комедіями, як «Мартин Боруля» (1885), «Сто тисяч» (1889) «Хазяїн» (1900) І. Карпенка-Карого, створеними дещо пізніше. Герої драматичних творів І. Карпенка-Карого прагнуть стати шляхетними, «вибратися з мужичества», позбавитись національної ідентичності.

У комедії «Перемудрив» персонажі розбиті на два табори. Панас Мирний відобразив представників української інтелігенції, що уособлюють старий тип життя, зреклися своєї національної приналежності та протиставив їм представників нової формації, людей з прогресивними поглядами, закорінених у власну національну традицію.

Найтиповішим представником старої формації є адвокат Василь Трохимович Храпко. Народницька література традиційно вбачала у представниках цієї професії людей аморальних, схильних до брехні в ім'я своєї вигоди, визискувачів бідних, а, швидше, недостатньо освічених верств населення. Панас Мирний при змалюванні цього типу сільської інтелігенції не відійшов від традиції своїх попередників. Саме проти Храпко спрямовує він основне вістря своєї сатири.

Адвокат вважає, що зв'язок з народом, українською мужичою мовою вказує на неосвіченість, невігластво. Саме таке ставлення до українства було проголошено офіційним у Російській імперії. Тільки так можна було довести свою «зверхність» над простолюдом. Автор використав комічні прийоми для показу того, як Храпко намагається позбутися «мужицтва» і що в нього з цього виходить. Адвокат насміхається над власним сином, який приїхав до нього в українському національному одязі, називаючи цей одяг «мужичим». На думку адвоката – український простолюди є найбільшим злом:

«Храпко. Мужик? Та це падло, що йому і назви не добереш! Сама поговорка каже, що мужик дурніший ворони, а хитріший од чорта» [5:97].

Але автор недвозначно засвідчив, що часто невчені селяни й ремісники виявляли більший розум, ніж «учений» адвокат, до того ж вони мали природне почуття справедливості, що заважало Храпкові здійснювати свої махінації й безкарно обкрадати відвідувачів. Саме за це Храпко й зненавидів односельців, саме тому й національний

одяг, у якому, власне, й ходили мешканці містечка, так дратував адвоката, навіть одяг на власному синові.

Панас Мирний показав, що прагнучи в очах інших виглядати паном і освіченою людиною, Храпко намагається зректися рідної мови. На його думку, показником освіченості є володіння російською мовою. Але Храпко від української мови відійшов, а російської так і не опанував. Автор сатирично змалював прагнення Храпко показати саме таку свою «освіченість» перед донькою у сцені, коли він нібито російською мовою диктує своїй доньці Галі, як треба писати документ:

«Храпко. Починай, трохи відступивши від країв. Ну... «В З'їзд мирових судей»... (Галя пише, Храпко з-за спини дивиться). Стий! стій! стій! Хто ж пише з'їзд через земля?»

Галя. А ви ж кажете з'їзд.

Храпко. То що, що кажу? Кажеться – з'їзд, а пишеться – съезд, – через слово.

Галя. То Съезд, значить?

Храпко. Та вже ж с'їзд... А лихо, уп'ять спортила листок паперу!» [5:93].

Це один з численних епізодів, де автор використав пряме сатиричне зображення для більш повної характеристики свого негативного персонажа. Важко сказати, що він досягав цим видатного комічного ефекту. Це були такі гумор і сатира; де глядач п'єси повинен був більше думати над зображеним, аніж реготати з нього. Панас Мирний приводив читача до думки, що Василь Трохимович Храпко – учорашня людина, яка заслуговує на засудження, оскільки вона несумісна з дальшим рухом українського суспільства вперед.

Для Храпка, на думку автора, характерними є такі риси: невгамовний потяг до матеріального збагачення, яке супроводжується моральною деградацією, бажання «вибитися в люди» шляхом зречення власної національної приналежності, зневажливе ставлення до народної культури та її носіїв, деспотичне ставлення до власних дітей.

Адвокат постає яскравим представником тієї частини містечкової буржуазії й інтелігенції, яка прагне збагатитися будь-яким шляхом. Храпко поставив завданням використовувати свою професійну діяльність не на користь людям, а задля свого власного збагачення. Автор сатирично показав, що його жадібність досягає гіпертрофованих форм, це видно з його прагнення збагатитися навіть за рахунок власних дітей, зокрема доньок, і продовжити свою справу за допомогою сина.

«Храпко: От їм – прибратися, нарядитися, щоб очі нашого брата на себе звернути – то так! А до діла, до справжнього діла вони не дотепні... Та й то ще: все це чужий товар. Його гляди, кохай, вигодуй, викохай, а все за людей оддай, та ще й придачу дай, бо так ніхто не візьме!» [5:77].

Своїх дітей Храпко розглядає як товар. Причому дочок він бачить як товар, який приносить збитки і якого треба позбутися з мінімальними для себе матеріальними втратами. Сина ж він розглядає як можливість вкладення капіталу, адже, вигідно одруживши його, можна отримати гарний посаг. Ставлячись ужитково до власних дітей, Храпко зі зневагою й ненавистю ставиться до людей чужих. На першому місці в людини, яка за своїм покликанням повинна була б стояти на сторожі справедливості, є прагнення стягнути з клієнтів якомога більше грошей. Саме стягнення грошей з відвідувачів стало основним завданням для адвоката. Цей персонаж живе за такою філософією: «Ось ці цяцьки, за котрі чоловік гадюкою в'ється, робиться нижче трави, тихше води... Ох, цяцьки, ви, цяцьки! Ви – гордош людська, і втіха, і забавка! Ви вже не змилете йому, не одурите... Усе на світі брехня, одні ви – і сила, і правда» [5:99], – говорить адвокат.

Прямою протилежністю Храпка є його діти – Петро, Галя й Дуня. Найпершим антиподом батькові постає Петро. Він – втілення авторського бачення представника нової генерації української інтелігенції.

Петро постає представником модної у ХІХ столітті течії народництва – «хлопоманства» або «мужикофільства». Уже перше знайомство з цим героєм починається з того, що він з'являється в будинку батька в народному національному вбранні, що одразу ж викликає негативну реакцію Храпка. Тут слід відзначити використання автором своєрідного прийому, властивого драмі для читання: описові в мовній партії героїв того, що глядач мав би без допомоги автора побачити на сцені. Такі описи виконують не драматургічну, а оповідну функцію, не рухають дію й не поглиблюють конфлікт, а подають читачеві матеріал для його зорової уяви.

«Храпко. Що воно таке? До чого воно це? Хіба на те тебе вчено, щоб ти нарядився в мужичу одежу? Он сорочка цяцькована, а грудина роззяпилася – світить! Штани такі пошив, що як та дівчина спідницю начепила!.. Нащо воно? До чого воно ведеться? Біля плуга ти ходиш? По сонячній спеці печешся, то щоб тебе вітром провівало? У полі та на спеці – так! А ти між людьми ходиш, по городах вештаєшся!.. Хто тебе у благородний дом пусте? Хто тебе до себе, такого харциза, прийме?» [5: 96 – 97].

Саме у відповіді Петра відбита його позиція стосовно власного народу:

«Петро. А от же приймають та ще й дивуються тій неабиякій красі, що невчений народ зумів додати! Певне, цей народ має смак до краси! То тільки ми, живучи тут по глухих кутках, пригляділися до цього убору, що він нам здається нікчемним, мужичим. Затягнені в німецькі камзоли та зашнуровані всілякими вірьовочками, ми так з тим звиклися, що й не тямимо, як то здорово носити таку одежу, щоб вона нігде тобі не давила» [5:97]. За ідеологією народників «вважалося, що народ запав у сон, його передовсім слід розбудити. Саме до такого пробудження, яке можливе завдяки освіті й увазі інтелігенції до проблем народу, й закликає Петро й сам працює над здійсненням цієї програми.

Петра, як людину передових поглядів, не влаштовує деспотизм батька в родині, у ставленні до дітей. Тут Петро є втіленням ідеалу українця, який можна сформулювати так: свобода як особи, так і всіх суспільних гуртувань: родин, церков, товариств, громад, партій, націй, класів і т. п.; рівноправність і демократія. Відтак Петро відстоює ідеал демократичних стосунків у родині, коли батько повинен рахуватися з бажанням дітей, а не сліпо нав'язувати їм свою волю. Саме таку позицію висловлює Петро у своєму діалозі з батьком:

«Петро. Що ви, батьку, одне плещете: ростив, учив! Який би то й батько був би, коли б він про своїх дітей не турбувався? То його повинність така. А я вам прямо скажу, усе виложу: нічого нам один перед одним лукавити, нічого прикриватися законом Божим, перекрученим нашими не зовсім святими замірами! Хочете ви добра своїм дітям? Дбаєте ви про щастя їх? Робіть те добро очевидячки! Дбайте про щастя купно з дітьми [...] Тепер ви свою дочку утопити хочете... Нащо? За що?» [5:147]. Таким чином Петро протестує проти наміру батька силоміць видати сестру Галю заміж за нелюба. На глибоке переконання Петра, кожна людина має право на власний вибір у житті, особливо в тому випадку, коли це стосується вибору чоловіка або дружини.

Панас Мирний утвердив новий тип комедії в українській драматургії. Це «висока» комедія, в якій конфлікт побудовано не на зіткненні ужиткових інтересів приватних осіб, а на зіткненні ідей. Автор, змальовуючи суперечності, які існували в українському суспільстві наприкінці ХІХ століття, подав свою інтерпретацію способів розв'язання цих суперечностей, намітив шляхи, якими повинно рухатись вперед українське суспільство. На думку Панаса Мирного, людина, яка прагнула розірвати

зв'язок з власним народом, втрачала й усі морально-етичні надбання власного народу, тим самим деградує як особа.

Перелік посилань

1. Антонович В. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / В. Антонович: [упорядн: О. Мосійчук, В. Ульяновський] – К.: Либідь, 1995. – 814 с.
2. Грушевський М. Ілюстрована історія України / М. Грушевський – К.: Золоті ворота, 1990. – 570 с.
3. Костомаров М. Две русские народности [обработ. текста и ред. А. П. Ковалевой; авт. предисл. В. А. Дорошенко] / М. Костомаров – К. – Харьков: Майдан, 1991. – 72 с.
4. Лисовский А. О малорусском национальном типе / А. Лисовский // Киевская старина. – 1902. – №3. – С. 13 – 26.
5. Мирний П. Перемудрив / Панас Мирний // Зібрання творів: У 7 т. – К., 1970. – Т. 6. – С. 75 – 183.
6. Нечуй-Левицький І. Українство на літературних позах з Московщиною / Іван Нечуй-Левицький. – Львів: Друк. Т-ва ім. Шевченка, 1891. – 241 с.
7. Рильський Т. К изучению украинского народного мировоззрения / Тадей Рильський // Киевская старина. – 1888. – № 11. – С. 266 – 306.
8. Сергеева, О. А. Роль этнокультурной и социокультурной маргинальности в трансформации цивилизационных систем / О.А. Сергеева // Общественные науки и современность. – 2002. – № 5. – С. 104 – 116.